

İktisat Disiplini ve Ahlâk Felsefesinin Etkileşimi: Birliktelik ve Karşıtlık

Fatih YÜCEL¹
Selman TEZEKİCİ²

ÖZET

Antik Çağlarda, yaşamın öncelikler sıralamasında savaşlar, ve iktidar mücadeleleri vardı. Fakat, o çağlardaki bir çok düşünür, insanın iç dünyasını, çevresiyle olan ilişkisini ve bunlarla şekillenen toplum düzenlerinin dayanaklarını yorumlamışlardır. Orta Çağ İslâm Dünyası ve Yeni Çağ Avrupa Dünyası'nda yaşanan yenilik ve yeniden yapılanma hareketleri, Antik Çağ düşünürlerinin eserlerinin özgün biçimde yorumlanıp çağın gereklerine göre uygulanmasını sağlamıştır. 16.yy'ın başlarından itibaren, yaşamın öncelikler sıralaması da zaman içinde değişerek, iktisat, bilim olarak üst sıralarda yerini almıştır. İktisat biliminin önde gelen düşünürleri, çağlar boyu değişen ve gelişen ahlâk felsefesinin iktisat bilimine etkilerini tartışmaya başlamışlardır. Doktrinler felsefeden yoksun olmazlar. Bu açıdan da ahlâk felsefesi iktisat literatüründeki birçok doktrin temelinin teşkil etmiştir. Fakat bazı doktrinlerde çıkış noktalarında farklı felsefeleri benimseyerek ahlâkı direkt olarak önemsememişlerdir. Aslında ortaya çıkan fark ahlâkın reddi değil yorumlanmasındaki özgünlüklerdir. Türk İktisat Literatüründe iktisat ve ahlâk arasındaki etkileşim yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmada amaç, literatüre bir noktada katkı yaparak yeni çalışmalar için yol gösterici konumda olmaktır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Ahlâk Felsefesi, Doktrinler, Etik, Felsefe Okulları, İktisadın Etiği

Interaction of Economics Discipline and Moral Philosophy: The Unity and Contrast

¹ Yr.Doç.Dr., Niğde Üniversitesi ,İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, E-mail: fatihyucel@nigde.edu.tr

² Dr., Niğde Üniversitesi ,İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, E-mail: stezekici@nigde.edu.tr

ABSTRACT

The priorities of the daily life in the times of Antiquity were wars and power struggles. Most of the thinkers of those times concentrated on the issues such as man's inner world, his relation with his surroundings, and the basis of the social order. During the Middle Ages of Islamic World and the New Ages of Europe, restructuring and innovation movements found their basis in the works of the Antiquity thinkers. Since the beginnings of the 16th (cc), order of the priorities of the daily life has changed and economics as a science has moved to a higher level. Leading thinkers of economics have begun to discuss the effects of moral philosophy that has been developing and changing through out the centuries. Doctrines cannot be deprived of philosophy. From this point of view, moral philosophy has served as a basis for many doctrines of economic literature. However, some of the doctrines adopted different philosophies as their starting point instead of moral philosophy. Actually, the difference is not due to the rejection of morality but the originality in interpretation. The interaction between morality and economics has not been studied enough in the Turkish Economics Literature. The aim of this study is to make a contribution to the literature and to be a guide for new studies.

Key Words: Economics, Moral Philosophy, Doctrines, Ethic, Philosophy Schools, Ethic of Economics

Giriş

Antik Çağlarda, yaşamın ve gündemin öncelikler sıralamasında savaşlar, hegemonyalar ve hakimiyet mücadeleleri vardı. Fakat o çağlardaki bir çok düşünür, insanın iç dünyasını, çevresiyle olan ilişkisini ve bunlarla şekillenen toplum düzenlerinin dayanaklarını yorumlamışlardır. Orta Çağ İslâm ve Yeni Çağ Avrupa'sında yaşanan yenilik ve yeniden yapılanma hareketleri, Antik Çağ düşünürlerinin eserlerinin özgün biçimde yorumlanıp çağın gereklerine göre uygulanmasını sağlamıştır. 16.yy'ın başlarından itibaren, yaşamın ve gündemin öncelikler sıralaması da zaman içinde değişerek, iktisat, bilim olarak üst sıralarda yerini almıştır. İktisat biliminin önde gelen düşünürleri, çağlar boyu değişen ve gelişen ahlâk felsefesinin iktisat bilimine etkilerini tartışmaya başlamışlardır. Doktrinler felsefeden yoksun olmazlar. Bu açıdan da ahlâk felsefesi iktisat literatüründeki birçok doktrin temelini teşkil etmiştir. Fakat bazı doktrinlerde çıkış noktalarında farklı felsefeleri benimseyerek ahlâkı direkt

olarak önemsememişlerdir. Aslında ortaya çıkan fark ahlâkın reddi değil yorumlanmasındaki özgünlüklerdir.

Çalışmamızda, “*İktisat Disiplini ve Ahlâk Felsefesinin Etkileşimi*” konusunu üç temel bölümde inceleyeceğiz. Birinci bölümde, “Ahlâk Felsefesinin Kaynak ve Metotlarına Kısa Bakış” başlığı altında ahlâk felsefesinin tanımıyla beraber bazı temel kavramlarını ayrıca ahlâk felsefesi üzerine farklı görüşleri inceleyeceğiz. İkinci bölümde, Ahlâkın Tarihsel Temelleri başlığı altında, antik çağdan yakın çağa kadar ahlâk felsefesine yapılan katkıları genel özetle inceleyeceğiz. Üçüncü bölümde ise, İktisat Disiplini ve Ahlâk Felsefesinin Birlikteliği ve Karşıtlığı başlığı altında neredeyse birbirinden ayrılması zor olan iktisat disiplini ile ahlâk arasındaki etkileşim üzerine birbirini takip eden gelişmeleri tarihsel süreç çerçevesinde sunmaya çalışacağız.

Burada çalışmamız ile ilgili bazı kısıtları sunmak konunun değerlendirilmesi açısından aydınlatıcı olacaktır. Öncelikle ahlâk felsefesi, iktisat disiplinin oluşum ve gelişiminde oldukça etkili olmuştur. Fakat bu etkileşim içinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Kimi bu iki sosyal bilim arasında etkileşim olduğunu savunurken, kimi düşünürlerde böyle bir etkileşime yer vermeyerek bunların birbirlerinden tamamen farklı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu açıdan konunun sunulması geniş yorumlar gerektirmiştir. Bir başka kısıt olarak da, özellikle Türk İktisat Literatüründe çalışmamızla birebir ilgili kaynak sıkıntısıyla karşılaşmıştır. Bundan dolayı, iktisat ve ahlâk felsefesi incelenirken özellikle ahlâk felsefesi alanına yer yer kaymalar olmuştur da, ahlâk felsefesini iktisatla ilişkilendirmek zorluğu genelde aşılmıştır.

1. Ahlâk Felsefesinin Kaynak ve Metotlarına Kısa Bakış

1.1. Ahlâk Felsefesinin Tanımlanması ve Temel Kavramları

Ahlâk felsefesinin içeriğinin tanımlanmasından önce bu felsefenin temelini oluşturan ahlâk ve etik kavramları arasındaki anlamsal farkı ortaya koymamız gerekmektedir. Etik sıfat olarak, güçlü duygular, sosyal onay ve yaptırımlarla bağıntılı insan ilişkilerinin çok ciddi durumları için ortaya konan ayırımdır. Bu noktada, ahlâksal davranışlar görece daha az ağırlıkta ele alınır. Bu anlatıma rağmen ahlâk ve etik arasındaki ayırımın sınırları kesin olarak çizilememektedir. Bundan dolayı çoğu zaman ahlâk ve etik eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (Rothschild,1993:2). Bu bağlamda kavramların tanımlamasını yapacak olursak, *Ahlâk (Moral)*, birey ve toplum tarafından benimsenmiş insan yaşamına yön veren kurallar topluluğudur. Konusu insanın toplumdaki eylemleridir. *Etik (Ethic)* ise insanın bireysel ve toplumsal yaşamındaki ahlâksal davranışları ile ilgili sorunları inceleyen felsefedir. Yaşanın ahlâk üzerinde düşünme, onun kurallarını araştırarak belli sonuçlara (genel yasalara) ulaşma çabasıdır. Bu çerçevede Ahlâk felsefesi, ahlâksal kurallar ile bunların toplumsal kabul ve sorunların işlenmesidir. Değişik bir ifade ile etik insan eylemlerinin özgürlüğe

(isteyerek yapmaya) dayalı olanlarını konusu içine alan ve inceleyen bilimsel çıkış noktalarından birisidir (www.felsefeci.8k....2002:htm).

Ahlâk felsefesi ahlâksal eylemleri araştırırken, bunu kendine özgü kavramlarla yapar. Ahlâk felsefesinin temel kavramları Şunlardır; İyi, ahlâk açısından doğru olan, olumlu özellik taşıyandır. Özgür iradeyle yapılan eylemlerdir. Kötü ise ahlâksal olarak yapılmaması gerekli eylemlerdir. Vicdan, insanı, iyiye yönelten ve kötüye yönelmesini önleyen içsel duygu ve bilinçtir. İrade, doğal eğilimlere karşı özgürce karar verme yetisidir. Ahlâksal özgürlük, insanın kendi iradesiyle eylemde bulunabilmesidir. İrade ile iyi ve kötü davranışlardan birisini seçme gücüdür. Erdem, insanın ahlâksal iyiye yönelmesidir. Sorumluluk, irade ile gerçekleştirilen ahlâksal eylemlerin sonunda doğabilecek sonuçları üstlenmektir. Ahlâk yasası, ahlâksal eylemleri belirleyen, herkes için geçerli olması gerekli kurallardır. Ahlâksal karar, insanın iyiye yönelerek yasaya uymasıdır. Ahlâksal eylem, ahlâk yasasına uygun hareket etme halidir

1.2. Ahlâk Yasasının Evrenselliği Tartışmaları

1.2.1. Evrensel Ahlâk Yasasının Varlığını Reddeden Görüşler

Haz Ahlâkı (Hedonizm): Bu görüşü savunanlar, insan eylemlerinin haza yönelik olduğunu, hazzın *iyi*, acının *kötü* olduğunu ve ahlâk olayının kişiye bağlı öznel bir olay olduğunu kabul eder. Burada varılmak istenen haz, duyuşsal, öznel bir hazdır. Kurucusu Aristipos'a göre haz veren şey iyi, vermeyen kötüdür. Haz kendi başına bir amaçtır, ve insan sadece kendi yaşadığı hazzı bilebilir. Başkalarının hazzını geçmiş ve gelecekteki hazları bilemez. Bu nedenle, herkes için geçerli evrensel ahlâk yasası yoktur.

Bencillik Ahlâkı (Egoizm): Kendine düşkün kendi çıkarını düşünmedir. Özel anlamı ise, insanın yalnız kendisine uygun olanı, iyinin ölçütü sayan öğretir. Bireye yarar sağlayan davranış iyi, sağlamayan kötüdür. Ve yararlı olan insana göre değişir. Eylemlerde insanın yalnız kendini ve kendi çıkarını düşündüğünü, ahlâksal iyinin de böyle bir fayda düşüncesine dayandığını ileri sürer. Örneğin, aşırı bireyci bir görüşle, bireyin yalnız kendi işine yarayan, bencilliğini tatmin eden şeyi bir değer olarak kabul ettiğini söyler.

Anarşizm: Bu anlayış toplumsal düzeni ve ortak toplumsal değerleri reddederek kişisel iradeyi egemen kılmak ister. Çağımızda böyle bir anarşist örneğini, toplumsal kurumları ve değer sistemleri ile devleti yıkmayı öğretisinin baş amacı olarak koyan Rus düşünür A.Kropotkin.(1842-1921) 'dir. M.Stirner (1806-1856) göre bütün ahlâksal değerler, bir takım soyutlamalar hayaller ve saplantılardan ibarettir. İyinin de kötünün de tek başına bir anlamı yoktur.

F.Nietzsche: Ahlâk değerlerini tümünden reddeder. "İnsan üstü" kavramını öne sürer ve bunu insanlığın amacı olarak görür. Ona göre, insan doğasına

yaraşan, güçlü, korkusuz, acımasız olma, yaratıcılığa yönelmedir. "Güç en yüce erdem, güçsüzlük ise tek kusurdur. İyi olmak değil güçlü olmak gerekir."

Varoluşçuluk (Existansiyalizm): J.P.Sartre, insanın kendi var oluşunu ancak, özgürce davranarak gerçekleştirebileceğini savunur. Ancak, bu özgürlük, sınırsız olmayıp, sorumluluk ile belirlenmiştir. Özgürlük kişiye göre değiştiğinden, evrensel ahlâk yasası yoktur.

1.2.2. Evrensel Ahlâk Yasasının Varlığını Kabul Eden Görüşler

Evrensel ahlâk yasasının varlığını kabul edenler, bu yasayı belirleyen özellikler konusunda iki gruba ayrılırlar. Birincisi, ahlâk yasasının insanda öznel bir temele dayandığını söyleyen anlayış, öbürü de, evrensel ahlâk yasasının nesnel bir temele dayandığını söyleyen anlayış. Başka bir deyişle, bir grup düşünür (Bentham, Mill, Bergson) evrensel ahlâk yasasını belirleyen özelliklerin sübjektif (öznel) özellikler olduğunu kabul ederken, diğer bir grup (Platon, Fârâbî, Spinoza, Kant) bunların objektif (nesnel) özellikler olduğunu ileri sürmektedir.

1.2.2.1. Evrensel Ahlâk Yasasını Sübjektif Temele Dayandıranlar

Evrensel Ahlâk Yasasını sübjektif özelliklerin belirlediğini benimseyen görüşü faydacı ahlâk anlayışında buluruz. Bu görüşün temsilcilerinden J.Bentham'a (1748-1832) göre, insan hayatını iki temel güdü yönetir. Bunlar bütün insanlarda ortaktır, evrenseldir; haz ve acı. Doğası gereği hazza yaklaşım, acıdan uzaklaşmak ister. Haz bize fayda sağlar. Hayatta amaç, en çok sayıda kişiye en çok mutluluğu sağlamaktır. Buradaki mutluluk, artık kişisel bir mutluluk değil, toplumsal bir mutluluktur ve ahlâklılık da buna dayanır. J.S.Mill 'e(1806-1873) göre de bütün ahlâklılık, insandaki evrensel mutluluk duygusuna dayanır. Burada mutluluk deyince, Mill de duygusal isteklerin tatminini değil, toplumsal duyguların tatminini anlar. Ahlâkî değer de, iyiyi belirleyen fayda da düşünsel ve toplumsal bir değer olarak anlaşılır. iyiyi kötüden ayırt eden fayda, yarar anlayışıdır. Herkes kendi yararı ile başkalarının yararı arasında uyum kurmalıdır. "*O halde yalnız tek insan için değil herkes için yararlı (iyi) olanın gerçekleştirilmesi gerekir*" ilkesine ulaşılmıştır

H.Bergson'a (1859-1941) göre, insan doğası, kişinin hayatta kalabilmesi için kendi yararlarını düşünmek ve onlara hizmet etmek gibi bir egoizm tehlikesi içinde yaşar. Böyle bir egoizm kişileri ve toplumları birbiri ile çatışmaya ve savaşmaya götürür. Buradan da bir savaş ahlâkı doğar. Buna karşı, kişisel çıkarlara dayanmayan duygular ve sevgi temelinde bir ahlâk daha vardır ki, bu insanî ahlâktır. insan iyi ve kötüyü ancak sevgi ile kavrayabilir. Ulaştığı ilke şu şekilde özetlenebilir: "*Kendi sezgine uy ki hem kendin için hem de başkası için iyi olanı yapmış olasın.*" Bir başka deyimle; insan, sezgisine dayanarak hareket ederse iyi olanı yapmış olur, dolayısıyla herkes için iyi gerçekleştirilir.

1.2.2.2. Evrensel Ahlâk Yasasının Nesnel (Objektif) Temele Dayandırılanlar:

Bu ahlâk anlayışını benimseyen düşünürler, ahlâk yasasının temelini insanın kendi içinden, bir yetisinden değil de, evrensel, düşünsel bir düzeyde ararlar. Bu görüşte yer alan düşünürlerin bazılarının katkılarını incelersek;

Platon (M.Ö.427-347)'a göre her konuda olduğu gibi ahlâk görüşünde de asıl gerçeklik idealar evrenini temel almaktadır. Varlık evreni ise idealar evreninin bir kopyasıdır. Platonun ahlâk anlayışını, idea anlayışıyla açıklar. İnsanın amacı mutluluğa ulaşmaktır. Mutluluğun tek yolu da erdemdir. Erdem insanı mutlu kılar. İnsan iyiye varmak ister. "*İyi ideasına*" uygun olan davranış iyi, uygun olmayan kötüdür. İyi ideasının bilgisine ulaşan biri, ahlâk yasasına da ulaşmış demektir. Bu yasa insanın dışındadır, ona neyin yapıp neyin yapılmayacağını belirtir (www.felsefe.4t...2002:html). İyi ideası zaman üstüdür, ne doğar ne de yok olur. Nesnel dünyasında insanın verdiği ahlâk yargıları, ahlâkî değerler, bu iyi ideasının bir yansımasıdır. Eylemlerimizin ahlâkî ilkesi bütün zamanlar için geçerli olan iyi ideasında temelini bulur. Buna göre ahlâklılık, iyi ideasının bilgisine dayanır. Platonun için de "*kimse bilerek kötülük yapmaz.*" Buna göre, iyi ideasını bilmek, doğruluk (hakikat) ile aynı anlama gelmektedir. Platonun 'un ahlâkı tek kişiyi değil toplumun mutluluğunu esas alır. Bu mutluluk da ancak devlette bulunur. Devletin amacı insanlara erdemli, iyi olan bir yaşam sağlamaktır.

Fârâbî (870-950)'ye göre de evrensel bir ahlâk yasasının olduğunu ve bu yasanın objektif özellikle oluşacağını belirtir. İnsanlar için iyilik ve mutluluk, yönedikleri hedeflerdir. Bu hedeflere insan akıl yoluyla ulaşır. Yani iyi ile kötü akıl yoluyla belirlenir. İnsana özgür iradeyi, akıl verir. Ona göre insan, Yaratıcı tarafından peygamberler aracılığıyla gönderilen bilgiye uygun davranışlarda bulunmalıdır. Bu bilgiye (kutsal kitaplara) uygun davranış iyi, uygun olmayan davranış kötüdür. Ona göre iyinin bilgisine "*Etkin Akıl*"a varılarak ulaşılır. Etkin Akıl (www.felsefe.4t...2002:html), Yaratıcının peygamberlerine vahiy gönderdiği akıldır. Etkin Akıl'ın belirlediği evrensel ahlâk yasasına uymak iyi, uymamak kötüdür.

Spinoza (1632-1677)' ya göre, insan tutkular ve düşünce ikilemi içinde yaşar. Tutkular, ruhun karışık ve bulanık yanını oluşturur ve bunlar güçsüzlük, erdemsizlik ve yetkinsizlik halleridir. İnsan tutkularıyla bir köle, düşünce durumunda ise özgürdür. Özgürlük erdemdir. Buna göre, ahlâkın hedefi düşünce ile tutkuları yenmektir. Ahlâkî hayat, aklın tutkulara karşı savaşıdır ve insanı tutkuların kölesi olmaktan kurtarıp, onu özgür kılmaktır. İnsan özgürlüğe yalnız bilgi ile ulaşabilir. Bilmek, Yaratıcıyı bilmektir. Yaratıcıyı bilmek ise algıladığımız her şeyin Yaratıcının özünden doğduğunu bilmektir. Bunun için Yaratıcı ve evren aynıdır. Bu nedenle, insan düzenli evren olan Kozmosun doğasına kendini bırakmalıdır. Yaratıcı sevgisinden sonsuz bir mutluluk doğar. Spinoza'ya göre ahlâklılık ve onun dayandığı evrensel yasa, bu düşünsel

evrensel Yaratıcı sevgisinde temellenir Ona göre kozmos (Yaratıcı) mutlak olarak özgürdür. İnsan kozmos'un bilgisine ulaşarak, ona uygun davranışta bulunmalıdır. Kozmos'un bilgisine ancak tutkularını kibirliliğini yenip alçak gönüllü olduğu zaman ulaşılabilir. Bu bilgiyi elde eden insan, hem çok güçlü hem de erdemlidir.

Immanuel Kant: Ona göre, Pratik akıl (vicdan) hem evrensel ahlâk yasasını belirler, hem de insanı ona uymaya zorlar. "*Öyle hareket et ki, senin hareketlerin, aynı zamanda başka insanların hareketleri için ilke veya yasa olsun*" Bu yasaya uygun hareket etmek insan için ödevdir. (Ödev Ahlâkı) eylemlerimiz ahlâk yasasına uygun olmalıdır. İyi, bu yasaya uygun olanıdır (www.felsefe.4t...,2002:html).

1.2.2.3. Evrensel Ahlâk Yasasını Temellendiren Tek Yaratıcılı Dinler ve Tasavvuf

Bütün dinlere göre "*İnsanı Yaratıcı yaratmıştır, bu nedenle nasıl davranılacağını da Yaratıcı belirler.*" Peygamberler aracılığı ile ahlâk yasası bildirilmiştir. Yaratıcının hoşnutluluğunu kazandıran eylem iyi, hoşnutsuzluğunu doğuran eylem, kötüdür.

Mevlana'ya göre Allah, Evren'i yaratmıştır. Yaratanla yaratılan aynıdır (Vahdet-i vücüt). Bu nedenle yaratılanı sevmek, yaratanı sevmek demektir. İyi davranış, sevgi (Aşk) ile belirlenir. Yunus Emre'ye göre de Allah, varlıkları yaratmıştır. Yaratanla yaratılan aynıdır. İnsan varlıklara gönül gözü ile bakmalıdır. Gönül gözü ile bakmak, yaratılana sevgiyle yaklaşmak demektir. Bu bağlamda, Tüm Türk-İslam tasavvuf düşüncesinin temsilcilerinde, evrensel ahlâk yasasının Kuran'daki ayetler ve Peygamberin sözleri (hadisler) belirler (www.felsefe.4t...,2002:html).

Aslında, ahlâk, sadece dinsel temalarla bezenmiş ilkelerden oluşmamaktadır. İnsan hiçbir inanç sisteminde olmasa dahi kendi içinden gelen, yapısında olan birtakım ahlâksal dürtüler, doğru ve yanlış ölçüsünü onun içsel değerlerine göre şekillendirmiştir. Benzer bağlamda insan kendini yaşadığı toplumdan soyutlamaya çalışsa bile, nesiller arası aktarılan ahlâksal değerler ve düşüncesinde şekillenen pozitif-negatif ayrımlar onun kendine özgün bazı ahlâksal değerlere ulaşmasına engel teşkil etmez. Bu yolla doğan öznel ahlâksal değerler soyutlamanın varolmadığı gerçeklikte nesnel değere yönelişi doğuracaktır. Fakat bazı görüşlerde ise nesnel ahlâksal değerden öznel değerlere doğru geçiş olacağı da vurgulanmıştır.

İnsanların inanç sistemlerinin ve dinsel temaların ahlâk sistemlerini şekillendiren temel unsurların olduğunu savunan görüşler vardır. Birçok bilimsel disiplinlerin temellerinin atıldığı Eski Yunan medeniyetinde, toplumsal yaşamın gelişmesinin her bir evresinde, dinsel inançlar yön verici kriter olmuştur. Kimine göre o dönemin dinsel inanisinde tapınılan tanrı ve tanrıçalar genelde insanların bilinç altında yatan, toplumsal ahlâkın evrensel değerlerle kıyaslandığında negatif ahlâk öğelerinin yansıtılmasıyla açığa vurulan değerleri

simgelemektedir. Örneğin, Zeus hiddeti, Athena kurnazlık ve akıllılığı, Proteus aldaticılığı ve yanıltıcılığı, Afrodit cinsel arzuları, Hera nefreti ve kini (Yalçın,1983:28), Poseidon yalnızlığı, Hades acı vermeden zevk almayı ve Dionisos sarhoşluğu. Bu inanış biçimi, o toplumun, ahlâksal değerlerinin oluşumunda ayrı bir motifi oluşturmaktadır. Arzuların sınırlandırılması, dürtülere hakim olma ve duyguların önlenmesiyle beraber gelenekler, din ve toplumsal davranış kalıpları yani Ahlâksal değerler insan davranışlarına pozitif yön vermişlerdir (Yalçın,1983:31).

1.3. Ahlâk Felsefesinde Yöntem Tartışmaları

Ahlâk felsefesinde yöntem tartışmaları iki noktada toplanmıştır. Bunları kısaca vurgularsak;

İndeterminist Yaklaşım; ahlâksal eylemde bulunurken insan özgürdür. Bunun için bazı kanıtlar vardır bunlar; Psikolojik Kanıt, insan eylemde bulunurken, bunu özgür yaptığını bir etki altında olmadığını hissederek. Sosyolojik Kanıt, bütün kurallar ve karşılıklı anlaşmalar, insanın özgür bir varlık olduğu varsayımına dayanır. Ahlâksal Kanıt, insanın davranışlarını belirleyen ahlâksal kuralların dayanağı insanın karar özgürlüğüdür. Özgür insana emir verilir. Hukuki Kanıt, ceza hukuku, insanın yaptığı bir davranışın sorumluluğunu taşıdığı ilkesinden hareket eder. Özgür insan sorumlu tutulur.

Determinist Yaklaşım; ahlâksal eylemde insan özgür değildir. Kanıtları ise, Psikolojik Kanıt, insan bilinç altındaki etkenlerin farkında değildir. Sosyolojik Kanıt, birey davranışta bulunurken, içinde yaşadığı toplumun kurallarını göz önünde bulundurur. Ahlâksal Kanıt, ahlâksal kurallar insanın kararlarını etkiler. Hukuki Kanıt, hukuki kurallar eylemlerimizi etkiler.

2. Ahlâkın Tarihsel Temelleri

Ahlâksal eylemin bir amacı var mıdır? İlk Çağdan başlayıp yeniçağa kadar filozoflar bu soruya genel olarak mutluluk ve erdem biçiminde karşılımlarıdır. Mutluluk anlayışı felsefede eudaimonizm adını alır.Bu görüşte olan düşünürlerin hepsinin ortak bir hareket noktası vardır; bu da insanın, mutlu yaşamak isteme düşüncesidir. Mutluluğun ölçütünün ne olduğu bakımından düşünürler birbirlerine göre farklı görüşler geliştirmişlerdir . kimilerine göre bu ölçüt bireysel (öznel), kimilerine göre de toplumsal (nesnel) anlayışla değerlendirilmiştir.

Ahlâk, inanç kullarının felsefi davranış şeklidir. Aslında farklı zamanlardaki farklı milletlerin, değer yargılarından ziyade, ahlâkın tarihi, çeşitli dönemlerdeki etnolojik ve kültürün tarihin faaliyet alanlarını içerir. Bu bağlamda, zaman içinde yoğrulmuş değer yargılarıyla oluşan çeşitli felsefi sistemlerde incelenmelidir. Böylece antik dönem insanlarından günümüze kadar ahlâk felsefesinin içeriği hem çeşitlenmiş hem de zenginleştirilmiştir.

2.1. Antik Dönem Katkıları

Antik dönemde, Pythagoras (M.Ö.582-500), Heraclitus (M.Ö.535-475), Confucius (M.Ö.558-479) gibi düşünürler sistematik yaklaşımdan uzak olsa da, dogmatik ve dikteci şekilde çeşitli ahlâksal doğrular ve ilkeler sunmuşlardır. Mutluluk anlayışını, toplumsal-nesnel anlayışla değerlendiren düşünürler İlk Çağda Sokrates, Platon ve Aristo olmuştur. *Ahlâk* ilk olarak Antik Dönem Yunan'da Sokrates'in (M.Ö.470-399) öğretilerinde yer almıştır. Sokrates'e göre mutluluğun ölçütü bilgeliğe dayalı erdemliliklerdir. Yani, bilgide temellenen erdem, mutluluktur (www.felsefe...,2002:html). İnsan ancak bilgi ile mutluluğa ve iyiye ulaşabilir. İnsan aktivitelerinin nihai sonucu mutluluktur. Bunun içinde ihtiyaç duyulan şey *erdemdir (virtue)*. İnsanlar mutluluğu ve erdemi ararken, kasıtlı olarak ahlâkı bozucu düşüncelerden kaçınırlar. Bütün kötülükler cahillikten doğar. Sokrates'e göre bu bilgi doğustandır. Yani, insan, dünyaya bu bilgiyle gelir. Fakat insan, dünyaya geldiğinde bunları unutmuştur. Bu nedenle bilgilerin hatırlanması ve bilinç düzeyine çıkarılması gerekir (www.ain...,2002:htm). Erdem ise basiret ve akıllılığın ürünüdür. Platon'un, bilgi felsefesi, varlık görüşüne dayanır. Platon'a göre, varlık görünüşler dünyası ve idealar dünyası olmak iki evren vardır. Gerçek bilgi, ideaların bilgisidir. İdealar değişmez, gözle görülemez, duyularla algılanamaz olan varlıklardır. İdealar ancak akıl yoluyla bilinebilir (www.ain...,2002:htm). Bunu da filozoflar yapabilir. Sokrates disiplini çerçevesinde, Yaratıcının mükemmel taklidinin, mutlak iyilik olduğunu söyler. Fakat, Platon erdemin tek başına yeterli olmayacağını bunun yanında insan faaliyetlerinde adalet, ölçü ve sabrında harmanlanması ve uyumlarıyla mutlak iyiliğe ulaşabileceğini ifade ederken Sokrates'ten ayrılmış olur. Platon mutluluğu bilgide ve bilgelikte bulur. Ona göre iyi fikirler güzelin ve hakikatin prensibidir. Platon'un takipçisi olan Aristo (M.Ö.384-322), gerçek sistematik ahlâk felsefesinin kurucusudur. Aristo için de mutluluk, akla uygunluktur. Bunun için bilgelik, doğru görüş ve ölçülü davranmak en yüksek erdemlerdir. Bu anlayış bir yandan Orta Çağ İslâm felsefesine etki yaptığı gibi, diğer yandan da daha sonraki çağları da derinden etkilemiştir. Aristo, akılcı yolla, ahlâksal ve politik yazınlarda ahlâksal kaygılarla ilgili birçok problemi çözümlenmiştir. Platon'dan farklı olarak, gözlemlerinin temeli olarak idealarla başlar. Çıkış noktasında, deneyimlerin sonuçlarını ele alır. Bunları geçmişten gelen birikimlerle son değerleri analizine konu etmiştir.

Ahlâk felsefesinde mutluluk anlayışını, bireysel olarak değerlendiren, "*hazcı-zevkçi*" (*hedonist-pleasure*) dönüşüm Democritus (M.Ö.460-370) ile başlar. İnsanın mutluluğu ve yükseltilmiş iyi olarak ebedi keyif ve neşeli düzeni ifade etmiştir. Bunların anlamı erdemdir ve dışsal iyiliklerden bağımsız olarak ortaya çıkar. İnsanın isteklerinin sınırlılığı, ölçülülüğü, eylemlerde uyum ve temizliktir (www.felsefe...,2002:html). Hazcılığın yanında "*sensualist*" görüş ilk öğretilerde Cyrene'li Aristippus (M.Ö.435-354) tarafından sunulmuştur. Ona göre, elde edilebilir en büyük zevk, insanın çabasıyla ulaştığının en yücesidir.

Epicurus (M.Ö.341-270), Aristippus'tan farklı olarak acıdan, mümkün olan özgürlüğe, zevkten duygusal ve ruhsal hazlara şeklindeki geniş bir yelpazenin toplamı insan için yükseltilmiş nihai iyiliktir. Erdem ise bu sona ulaşmak için yönlendirici mükemmel normdur. Mutluluk acıdan uzaklaşma ve hazza yaklaşmadır (www.felsefe...,2002:html). Bu düşünürlerle göre yaşamın amacı mutluluktur, hazdır. Haz en yüksek iyidir. Bilge kişi, kendini hazza kaptırmadan hazza sahip olan kişidir.

Antisthenes (M.Ö.444-369) ve Sinop'lu Diogenes, hazcılığın tam zıttı bir öğretisi olan toplum gelenek ve göreneklerini dışlama anlamına gelen “*sinizm*” (*cynics*)’i savunmuşlardır. Onlara göre, erdem mutluluk için yeterliydi. Zevk kötüdür ve akıllı kişi insan yasalarının üstündeki kişidir. Bu öğretisi yasa ve insanlar için yozlaşmanın, kibir ve gururun gösterimiydi. Sevinç ve kadere kayıtsızlığı içeren *Stoicism*, Zeno (M.Ö.336-264) ve onun disiplinindeki Cleanthes ve Chrysippus tarafından savunulmuştur. Onlara göre, erdem, insanı hor görme anlamındaydı. Burada kısaca anlatılmaya çalışılanlar birbirlerine paralel olan Roma ve Yunan ahlâk sistemlerinin birbirlerinden ayrılmış fakat oldukça zengin şüpheli eğilimde olduklarını göstermektedir.

2.2. Orta Çağ ve Yakın (Yeni) Çağ Dönemi Katkıları

Hıristiyanlıkla beraber ahlâk felsefesinde yeni bir dönem başlamıştır. Eski putperest dönem, ahlâk yasalarının anlamı, insan kaderinin ve ırkının tekliği dünyasıyla yaratıcı arasındaki ilişkilerin içeriğini asla açıklayamamaktaydı. St.Paul, öğretilerinde, yaratıcının kendi ahlâk yasalarını bütün insanların kalbine yazdığını belirtmişti. Bu yasalar evrensel. Yani bütün insanlar için geçerliydi.

Orta Çağ döneminde felsefe ve dinbilmi (teoloji) ile ahlâk ve dinsel öğeler arasındaki ilişkiler, Albertus Magnus (1193-1280), Thomas Aquinas (1255-1274), Boneventure (1221-1274) ve Duns Scotus (1274-1308) gibi büyük öğreticilerin çalışmalarıyla kesin olarak birbirlerinden ayrıldı. Orta Çağ, laik dünya görüşünün büyük mücadelelerden sonra batı toplumuna yerleştiği çağdır. Bu çağda önyargılar ve boş inançlar yıkılmış, en azından bunların toplum üstündeki etkisi sarsılmıştır. Akla ve deneye önem veren bir düşünce geleneği kurulmuştur. İnsana değer verilmiş, insanın özgürlüğü ve toplumun ilerlemesi önemle üzerinde durulan ve tartışılan konular olmuştur.

Descartes (1596–1650), bilginin kaynağında yalnızca aklın olduğunu ve insan zihninde doğuştan düşünceler bulunduğunu savunur. Descartes’e göre insan zihninin iki temel gücü vardır. Bunlar sezgi ve tümdengelimdir. Sezgi, zihinde hiçbir kuşkuyla yer bırakmayan ve en yüksek derecede açık olan bir kavrayış faaliyetidir. İnsan sezgi yoluyla bazı şeyleri açık seçik olarak bilir. Tümdengelim ise sezgi yoluyla açık seçik olarak bilinen doğrulardan ve tam bir kesinlikle bilinen olgulardan sonuç çıkarmadır. Hegel’e (1770–1831) göre insan; varlık hakkında duyuları hiç kullanmaksızın yalnızca akıl yoluyla gerçek ve kesin bir bilgiye ulaşabilir. Çünkü aklın yasalarıyla varlığın yasaları bir aynıdır. Bunu da “Akla uygun olan gerçek, gerçek olan da akla uygundur.”

şeklinde açıklamıştır. Hegel aklın ve varlığın yasaları konusunda geleneksel mantık ilkelerini reddederek “*Diyalektik Yasalar*” adını verdiği yasalar ortaya koymuştur. Bu yasalara göre varlığın kendini tez-antitez-sentez şeklinde açtığını savunur. (varlık-yokluk-oluş). Bu aşamanın sonunda Mutlak Ruh vardır. Mutlak Ruh, gelişim aşamasını tamamlamış ve varlık dünyasını kavramıştır (www.ain...,2002:html).

Ampirizmin³ kurucusu olan Locke’a (1632–1704) göre, tüm düşüncelerimizin ve bilgilerimizin kaynağında deney vardır. Locke iki türlü deney olduğunu söyler. Birincisi dış deney, diğeri iç deneydir. Dış deneyde dış dünyadaki varlıklar, duyuyla denener. İç deneyde ise insanın kendi zihninde ve ruhunda olup bitenlerin bilincine varılır. Locke’a göre, insan zihninde kompleks düşüncelerin ve dolayısıyla bilginin meydana gelmesi için şu yetilere ihtiyaç vardır: Algı, bellek, ayırt etme, karşılaştırma, birleştirme ve soyutlama yetileri. Locke’da üç türlü bilgi kabulü vardır. *Sezgisel bilgi*, kendi varlığının bilgisine sahip olmasını sağlar. *Duyusal bilgi*, dış dünyadaki nesnelere bilgisine sahip olmayı sağlar. *Kanıtlayıcı bilgi*, Yaratıcının varolduğunu kanıtlamayı sağlar (www.ain...,2002:html).

David Hume (1711–1776), insanın her şeyi algı yoluyla bildiğini söyler. Ona göre algılar iki şekilde ortaya çıkar. Bunlar; - izlenimler - idealar (kavramlar ve düşünceler). Zihinde bulunan her şeyin, tüm izlenim, kavram ve düşüncelerin temelinde, dış dünyanın duyu yoluyla algılanması vardır. Bu algılarda belli özellikler bulunduğu zaman bunlar birbirleriyle birleştirilir. Buna bağlı olarak Hume, nedensellik ilkesinin deneyin sonucu olan bir düşünce olması gerektiğini söyler. Yani nedensellik bir zorunluluk değil, bizim bir alışkanlığımızdır (www.ain...,2002:html).

Batı felsefesinde böyle akılcı bir mutluluk anlayışını Spinoza’da buluruz. Ona göre en yüksek iyi Yaratıcı ve yarattığı doğadır. Yaratıcı ve doğa aynıdır. Biz bireysel şeyleri tanımakla Yaratıcıya o ölçüde yaklaşır ve mutlu oluruz. Yeniçağda mutluluk anlayışı faydacılık (Utilitarizm) olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşün temsilcileri J.Bentham ve J.S.Mill’dir. Faydacılık ahlâkına göre, topluma ve herkese mutluluk getiren her şey iyidir, faydalıdır. Kritik felsefenin temsilcisi İ. Kant, Ahlâksal eylemin amacı mutluluk değil, ahlâk yasasına uygun davranmak, olmalıdır. Çünkü, mutluluk subjektif yani öznedir. Ödev ahlâkı ise herkes için aynıdır (www.felsefe...,2002:html). Kant’a göre, dünyada ahlâk bakımından tek mutlak değer vardır, o da ödevdir. Kant, ahlâksal davranışın amacının mutluluğa yönelik olmasını kabul etmez. Çünkü, mutluluk görelidir bir kavramdır. Oysa ödev iyiyi istemedir. Ödev anlayışında aklın sesi vardır. Bir davranışın iyi olabilmesi için, hiçbir koşul olmaksızın ödevden doğması gereklidir. Kant’a göre, bütün insanlar için geçerli olan bir genel ahlâk yasası

³ Ampirizm, bilginin kaynağında yalnızca deneyin bulunduğunu söyleyen görüştür. Ampirizme göre insan zihni doğuştan boş bir levha gibidir. Bu boş levha sonradan deney yoluyla dolar.

vardır. Bu yasayı Kant şöyle belirtir; “ Öyle hareket et ki, *senin hareketlerin, aynı zamanda başka insanların hareketleri için de bir genel ilke ve yasa olsun.*”

2.3. Orta Çağ İslâm Dönemi

Orta Çağ İslâm felsefesinde Fârâbî (870–950), akılda sezgi, apaçık ve kesin bilgiye ulaşma aracıdır ve en yüksek iyi ya da erdem, bilgidir. İnsan zihninde doğuştan getirilen düşünceler olduğunu kabul eder (www.ain...,2002:html). Farabi bilginin üç kaynağı olduğunu söyler. Bunlar duyu, akıl ve nazardır. İşte Farabi'nin nazar dediği doğuştan fikirlerdir. Bilgi aklın ürünü olduğuna göre, iyi ile kötü arasındaki ölçüt de yine akıl olacaktır. Ahlâksal mutluluk da insanın Yaratıcıya yönelmesi demek olmaktadır. Gazali (1058–1111) ona göre insan, bilgi yolunda duyulardan da akıldan da yararlanabilir ancak bu yetiler insana gerçek varlığın bilgisini veremez. Zira, gerçek ve kesin bilgi, sezgi yoluyla elde edilir. Bu bilgi türü, insan gönlüne yüce ve manevi bir algı olarak iner. Gazali, iki göz ya da akıl bulunduğunu savunur. Bunlardan birincisi, normal fiziki göz ya da akıldır. İnsan bununla maddi dünyaya yönelir ve birtakım bilgilere ulaşılır. İnsanda bir de kalp gözü vardır. Kalbin kendisi manevi bir töz olduğu için insan onunla yani sezgiyle gerçekleri bütün açıklığıyla kavrar.

Ülkeler birbirleri ile karşılaştırıldığında, ülkelerin dilleri kadar olmasa da ahlâksal ilkelerinin içerikleri nispeten birlerinden farklıdır (Robinson,1984:17). Fakat toplum hayatında dogmatizm ve fanatizmin yani saplantılar ve taassupların, akılcı tahlil ve hesabı nasıl tahrip ettiği, insanı doğrunun araştırılmasından nasıl alıkoyduğu ortadadır (Yalçın,1983:20).

3. İktisat Disiplini ve Ahlâk Felsefesinin Birlikteliği ve Karşıtlığı

İktisat ve ahlâk arasındaki etkileşime değinmeden önce bir genelleme içinde bilim temasını incelememiz gerekmektedir. Tarihsel süreçte gelişip ilerleyen bilim, olayları, olaylar arasındaki ilişkileri inceleyen ve olaylara dayalı bilimsel yasaları belirli yöntemlerle bulmaya çalışan genel bir disiplindir. Bilim, birçok alana ait inceleme dallarına ayrılmıştır. İktisat disiplini de bunlardan birisidir. İlk Çağda felsefe bütün bilimleri bünyesinde toplamış durumdaydı. Zamanla bilimler tek tek felsefeden ayrılarak bağımsız disiplinler haline gelmiştir. Bilime dönemsel olarak bakıldığında, İlk Çağdan Rönesans'a kadar olan döneme '*Klasik Görüş Dönemi*' denmektedir. Klasik bilim anlayışına göre doğa bilimlerinin tek yöntemi tümevarım olarak kabul ediliyordu. Çağdaş anlayışa göre ise tümevarımla ulaşılan sonuçlar hiçbir zaman olayların bir genellemesi ve açıklaması değildir, tersine olayların bir betimlemesi ve kataloğudur. Çağdaş bilim anlayışı tümdengelim ve tümevarımı birleştirerek koşullu-tümdengelim olarak uygular. Buna göre, öndeyilere tümdengelim işlemi ile, öndeyilerin ait oldukları olaylar da tümevarım işlemi ile temellenir.

İktisat ve ahlâk, disiplinler arası etkileşim tartışmalarına konu olmuş iki ayrı disiplindir. Bu iki disiplinin birbirleri olan ilişkisinde iki soru akıllara gelmektedir. Birincisi, bu iki disiplin arasındaki uzaklık nasıl ölçülebilir? Diğeri de, iki disiplin arasındaki ilişkide ahlâkın pozisyonu nedir?(Rothschild,1993:3).

İktisat alanında yapılan son çalışmalarda, matematik, istatistik ve ekonometrik teknikler yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır. Elbette bu yaklaşımlar iktisadın mekanikleşmesine yol açarak normatif içerikten yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamasına neden olmuştur. Fakat gerçekte normatif unsurlar, iktisadi doktrinlerin oluşmasında ve gelişmesinde aktif roller üstlenerek disiplinin felsefi temelini şekillendirmişlerdi. Bundan dolayı temelde varolma durumundan ötürü matematiksel yöntemlerle normatif unsurların, iktisattan tamamıyla ayırıştırma ya da arındırma çabaları iktisadi gerçekliğin yok olma kaygısını doğurur. Çünkü soyut iktisat anlayışı ancak farazi sonuçlarla ve bunların yorumlarıyla bütünleşir. Elde edilen rakamların, temelinde bireylerden oluşan toplumun, gerçek dünyadaki düşünüş ve davranış kalıplarını içerdiğini bunun yanında onun ahlaki değer motiflerini de açıkladığını iddia etmeye çalışmak oldukça sağlıklı bir yaklaşım tarzıdır. Gerçekte ahlâki değer motifleri, pozitif ve normatif iktisat ayrımında tek başına belirleyici kriter olmasa da iktisat disiplininin gelişiminde önemli rol oynadığı genel kabul görmektedir.

3.1. İktisat Disiplininde Mekanik Yönelimin Eleştirisi

Toplum, insanoğlunun bir tür olarak yeniden üretimi yönünden bireylerin kurdukları ilişkiler bütünüdür. Bu ilişkiler oldukça karmaşıktır. Bundan dolayı toplum heterojen özellikleri içermektedir (Akat,1980:24-25). İktisat biliminin temel uğraşı da insanların ve toplumların zaman içindeki üretimleri ve üretilen malların ve hizmetlerin tüketimleri ve bölüşümü konusundaki tercihleridir. İktisat bilimi bu soruna cevap ararken izlediği yöntemi ve kullandığı araçları ise temel olarak Newton mekaniğinden almıştır. İlk olarak iktisadın sorunlarına cevap aradığı Newton mekaniği iktisadın sorunlarına cevap verebilecek nitelikte midir? Cansız varlıkların dünyasını açıklayabilen bir anlayış, canlı ve düşünebilen varlıkların dünyasındaki olayları ve değişimleri doğru olarak inceleyebilmek için gerekli araçları sağlayabilir mi? Mekanik ile iktisat bilimi arasında bir ilişki kurulabilir mi? Bu şekilde ilişki kurulması iktisadi hayatımızı somut kurallara indirgeyecek ve iktisadı daha “pozitif” bir bilim haline dönüştürecektir. Öte yandan düşünen, tercih yapan ve homojen olmayan canlı varlıkların, cansızlar gibi analiz edilmesi ciddi sorunları da yanında getirmektedir. İktisadın kurucusu kabul edilen Adam Smith’in “*Astronomi Tarihinin Gösterdiği Üzere Felsefi Araştırmaları Yöneten ve Yönlendiren İlkeler*” adlı eserinde Newton’a hayranlığını vurgulayıp, Newton’un bilim anlayışını ahlâk felsefesine, oradan da iktisada uygulamaya çalıştığı belirlenince, iktisadın daha kuruluş aşamasında nasıl mekanik ve pozitifist temellere oturduğu pratikte ve düşüncede daha da netleşmektedir

(Duluþçu,1998:15-34). Ancak bireylerin iktisadi faaliyetleri içindeki tutum ve davranışları üzerinde bulunduğu sosyal yapının değer ve kurallarının etkisini içermeyen matematik yoğun analiz yöntemleri, onların iktisadi davranışlarının anlaşılmasını zorlaştırmakla kalmaz ve hatta olanaksız hale getirdiğinden bahsedilebilir(Hamitoğulları,1984:46). Aynı zamanda ahlâk, sosyal organizasyonlar ve davranışlarda bu noktada son söz sahibidir (Redman,1997:113).

Newton ilkelerine dayalı Neoklasik yaklaşımın günümüz mikroiktisadı aslında bu duruma tipik örnek teşkil etmektedir. Yani mikroiktisat derslerinde işletmelerin girdi dağılımlarıyla ilgi olarak basitçe "bir işyerinde 29 makine ve 19 çalışan var. Yani makine başına 1.526316 işçi düşmektedir." şeklindeki matematiksel çıkarımlar iktisat öğrenmeye çalışan öğrenciler için ahlâken ne derece verimli olabilir. Ya da "ülkenin 2001 yılındaki kişi başı GSMH'sı 6000\$'dır" gibi rakamsal bir çıkarım o ülkenin her bir bireyinin 6000\$ gelire sahip olduğunu mu gösterir? Benzer biçimde çalışanların sergiledikleri işgücü harcamalarına karşılık elde ettikleri ücretlerin tespiti, arz-talep denge oluşumlarının açıklama yolları vb. iktisadi konularda ortaya konan iktisadi açıklamalar ahlâken ne derece doğrudur. İşte bu matematiksel mekanik çözümleme kalıpları ile iktisadi faaliyetin her aşamasındaki bireylerin ahlâki yargılarıyla bütünleşmemektedir.

3.2. Dinsel Öğelerin İktisat Disiplinine Etkisi

İlk defa 16.yy İspanya'sında piyasa kapitalizmi teorisinin temel unsurları Salamanka Okulu tarafından sistematize edilmiştir. Bu akımı oluşturanlar doğal hukuk geleneği içinde yetişmiş rahiplerdi ve fikirleri ilk defa Aziz Thomas tarafından sistematik olarak formüle edilmişti. Ortaya koydukları kalıp, insanı irade hürriyetine sahip, tercih yeteneği olan ve amaçlarla araçlar arasındaki bağlantıyı idrak eden amaçlı bir canlı olarak gören ahlaki bir doktrindi. Bugün Hıristiyan ahlak öğretisiyle yanlış olarak sıkça özdeşleştirilen kendini ifade ahlaki ilk dönem Katolik iktisadının zorunlu bir unsuru değildi ve Salamanka Okulu'nu piyasanın fiyat mekanizmasına, bir enflasyon teorisine ve nüve halindeki bir uluslararası ilişkiler doktrinine dayanan bir siyasi ekonomiyi geliştirmekten alıkoymamıştır. Ayrıca, meşhur "adil fiyat" düşüncesi de, dışsal bir ahlak anlayışının piyasanın hükmüne üstün gelmesi gerektiğini öngörmüyordu. Adil fiyat, tekel ve diğer suni piyasa kusurlarıyla çarpıtılmamış, hile ve sahtekarlıkla ifsat edilmemiş piyasa fiyatından ibaretti. Bu yaklaşımı bakımından Hıristiyan iktisat ahlaki diğer dini doktrinlerin iktisadından pek farklı değildi. Örneğin İslam da piyasadaki alışverişe çok az sayıda yasak getirmiştir ve esasen ilk dönem Müslüman yazarları oldukça ileri bir antietatist ekonomi geliştirmeye yardım etmişlerdir. Kuran'ın yeniden dağıtımcı bazı özel buyruklarının kapsam itibariyle gayet sınırlı olduğunu öğrenmek çoğu Batılıya muhtemelen şaşırtıcı gelecektir (Barry,S.4:html).

Dinsel öğeler, bireyin kazanç elde etme ve bunu harcama ya da tasarruf etme biçimlerini etkileyebilir (Heaton,1995:11). Eflatuncu anlayış altında Hıristiyan ve İslâm felsefelerinde, geçici dünya yaşamında, maddi kazanç ve servet edinme ihtirası hoş görülmemiştir (YALÇIN,1983:96). İslâm felsefesinde, bireyin iktisadi, sosyal ve siyasi alanlardaki davranış ve aktiviteleri din ahlâkı ilkeleri tarafından düzenlenmekteydi. Fakat bireyin iktisadi hayatına yön verici ahlâksal kurallar, başkalarının haklarına ve özgürlüklerine müdahale etmeden mal, mülk ve servet edinmeyi meşru kılıyordu. Lükse ve israfa kaçmayan davranışlar destekleniyordu. Ticari faaliyetlerde, adalet, dürüstlük ve doğruluğu emredici kuralların toplumsal refahında artmasına yol açacağı vurgulanıyordu. Orta Çağ Avrupa'sında ise bireysel hak ve özgürlükler kısıtlanmış, iktisadi hayatta hakim güç kilise ve feodal beyliklerdi. Haçlı Seferleri olarak bilinen olayda Doğu ve Batının karşılaşması Avrupa'yı kimlik arayışına itmiştir. Karşılaştıkları engin birikim, Avrupalıyı, kendi geçmiş ve birikimlerini eleştirmeye ve doğunun zenginliğini arzu etmeye itmiştir. Böylece, Hıristiyan dünyası, matematiği ve gökbilimi, tıbbı ve felsefeyi, aslında bütün bilimleri İslâmi Uygarlıktan öğrendi. Yok etmeye çalıştığı tüm akıl içeriğini sonunda yine yok etmeye çalıştığı uygarlığın kendisinden almak zorunda kalmıştı (Yardımlı,2002:html).

Hıristiyanlık, Orta Çağda, feodalite geliştikçe, tam bir feodal hiyerarşi ile birlikte feodaliteye uygun düşen bir din haline dönüştü. Kilisenin otoritesini reddeden Protestanlar, bireyciliği, bireysel özgürlük ve bireysel sorumluluğu ön plana çıkararak kişisel karakter ve insana ağırlık veren eğilim içindeydiler. Onlar Katolik kilisenin zevk ve tembelliğe dalmasına, insanların maddi ve manevi birikimlerini sömüren kimliğine karşı çıkarlar. Ortaya çıkan bu ahlâk, Max Weber tarafından *Protestan Ahlâkı* olarak nitelendirdi. Bu ahlâk, kısmen feodal otorite ve kilise diktesinden bıkan ticari unsurların etkisinde ortaya çıkmıştır. Aslında bu ahlâk, inançlı, dürüst ve düşünceli kentlilerin geleneksel Hıristiyan felsefesine kazandırdığı bir revizyondur. Artık istenilen feodalite ve kilisenin davranış kalıplarının tersidir. Calvinist akımda, çalışkanlık, dürüstlük ve dünya zevklerinden arınma, inancını kaybetmeyenlerin emeği iyi gelir getirmiş ise elde edilen sermaye insan için en iyisidir. Bu durum devrin çiftçisine, tüccarına ve zanaatkârının doğasına karşılık gelmiştir. Kısacası dürüst çalışma kutsal sayılmış, para kazanma ve biriktirme yaratıcıya iyi kul olmanın yolu olarak görülmüştür. Ancak bu yollardan kazanılan servetin ahlâksal değerlere uygun olacağı vurgulanmıştır. Böylece üretim ve ticaret desteklenerek iktisadi hayata canlanma getirilmiştir (Heaton,1995:130,200-01). İktisat literatüründe *Merkantalist Dönem* olarak bilinen düşünce akımı bu şartların gelişmesiyle doğmuştur. Artık bu dönem, kilise otoritesine karşı İtalya'da Boccacio, *Dekameron* adlı eserinde, geleneklerle alay eden, dini kişi ve kurumları eleştiren, düşünce sistemini teolojik içerikten maddi içeriğe yöneltici telkinler sunmuştur (Yalçın,1983:62). Montchristien'e göre bir ülkede herkesin çalışması ve toplum için üretimde bulunması gerektiğini söyleyerek boş gezmeyi ve aylaklığı şiddetle eleştirmiştir (Heaton,1995:137). A.Marshall'a

göre de iktisadi öğretinin dinsel öge ve dogmalardan arındırılmış kısmının evrensel olabileceğini ifade ederek yeni nesil iktisat anlayışının sınırlarını belirlemiştir.

3.3. Klasik Dönem Etkileri

Merkantalist Düşüncenin önemli yazarlarından olan John Heles, iktisadi düşüncenin ayrı bir bilim dalı ve yerinin de “*ahlâk felsefesi*” olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımı Locke, Hume, Smith, Mill ve Keynes tarafından izlenecek akımı başlatmış oldu. Bu yeni ahlâk felsefesinin üç önermesi vardı; *birincisi*, birey kendini kazançlı ve dürüst biçimde nasıl idare eder. *İkincisi*, ailesini nasıl akıllıca yönlendirmeli, *sonuncusu da*, toplumun ya da devletin ortak çıkarı nasıl yönetilmeli ve düzenlenmelidir. Birey, kişisel çıkarı ile hareket eder ve yararını ençoklamak ister. Her birey için karlı olan toplum içinde karlı olur (Savaş,1998:148).

Hume, “*İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*” adlı eserinde, insan doğasının ilkeleri dediği insan anlayışı ve ihtiraslarını oluşturan öğelerin, değişmez ve evrensel olduğunu kabul etmiştir. İnsanların ekonomik davranışları da bu ben merkezli psikolojik faktörlerce şekillenmektedir. Ampirik yöntemleri analizlerinde kullanmış ve maddeyi ön plana oturturmuştur. Değer yargısını faydacı ahlâktan alan Hume, ahlâksal esaslar açısından insan mutluluğunu ve endüstri toplumunun oluşumuna değinmiştir. Ekonomik büyümenin, insan mutluluğunu arttıracığını söyleyerek insanın çalışma arzusunu, kazanma dürtüsünü ve harcama zevkini bu ideal için uygun harmanlanacağını belirtmiştir (Savaş,1998:217).

İlk düşünce okulu olan *Fizyokrazi*’de, iktisat, ahlâksal felsefenin bir dalı olarak gelişmeye başladı. Bu dönemin en önemli özelliği bilimde *sekülerleşmenin* sağlanmasıydı. Schumpeter’e göre sekülerleşme üç ayrı kaynaktan doğmaktaydı. Bunlar, laik tıp doktorları ve hukukçular, ikincisi, laik sanatkâr ve zanaatkârlar ve üçüncüsü de hümanistler diye adlandırılan düşünürlerdir. Bu kimseler, meslekleri gereği, çevrelerindeki gelişmeleri dini önyargı ve kurallardan uzak biçimde incelemişlerdir. Hümanistlerin, Eski Yunan ve Roma dönem eserlerini incelemeleri de sekülerleşme yansımalarının hızlanması açısından önemli olmuştur. Descartes (doğal düzen; ruh ve yaratıcı) ve Locke’un (materyalizm; madde) dualist görüşleri, yani ruh ve madde ayrımı, bilimde taassup ve kör saplantılardan ayrılmayı sağladı. Bu bakış açısı, insanın inanç dünyasının, analizleri etkilemesine izin verilmeyerek bilime arınmışlık kazandırıldı.

İktisadın ilk yüzyılında Klasik iktisada yön veren olguların başında *ahlaki doğal kanun* felsefesi yer almaktadır. Buna göre, normatif bir ahlâk düzeni vardı (Kazgan,1989:46). Yani bireylerin ve toplumların doğru davranışlarını bu kuralcı ahlâk düzeninin ilkeleri koymuştu. Burada insanın doğuştan aynı hak ve özgürlüklere sahip olduğu ön kabulü vardı. Bu anlayışın tüm toplumda içsel bağıntı halinde olması gerektiği ifade edilmekteydi. İşte bu doğal uyum, iyi bir

toplum düzeninin temelini oluştuyordu. Bir toplumdaki bireylerin hepsinin saf bencillikten hareket ettiği varsayılırsa acaba toplumsallaşma oluşur mu? Yaşamda kolektivite sağlanabilir mi? Yani kısacası doğal düzen ve uyum sağlanabilir miydi?. İnsan yaşamak ve sahip olduğu şeyleri korumak dürtüleri çerçevesinde gerçekten bencildir. Aslında bu bencillığe ihtiyacı da vardır. Fakat bunu yaparken ailesinin çıkarlarını da korumak zorunluluğunu hisseder. Burada sevgi ve sempati kavramları etkisini gösterir. Şayet bu kavramlar öznel bencilliği ve sonuçlarını azaltmasaydı, toplumsal hayattan bahsedilemezdi (Robinson,1984:11). Bu noktada Smith “*Ahlâksal Duygular Teorisi*” adlı eserinde bireysel bencilliklerden toplumsal faydaya ulaşmada birleştirici ilke olarak, *sempati* kavramını vurgulamıştır. Böylece ahlâkın, sevgi ve sempatiden doğduğunu ifade etmiştir. Böylece onun ahlâk ilminde insanın başkalarının duygularını paylaşmasına imkan verecek dostluk duygusuyla donatıldığı belirtilirken insanlara sempati duymamız onların bu duygularını onaylamamız anlamına gelmektedir (Savaş,1998:270). Buradan hareketle insan ve toplum arasındaki ilişkinin çatışmadan nasıl kurulduğuna şu üç aşamadan bakacak olursak; *birincisi*, insan ben merkezlidir yani bencildir ama başkalarına sempati ile bakması onu kendi bencilliğinden uzaklaştırır. *İkincisi*, insan özgürlük peşinde koşar, ama topluma uyma güdüsü özgürlüğünü kendiliğinden sınırlandırır. Yani başkalarının özgürlük alanının başladığı yerde kendi özgürlüğünün sınırının oluştuğunu idrak eder. *Sonuncusu ise*, insan çalışma hırsıyla donatılmıştır. Fakat sahip olduklarını başkalarıyla mübadele etme eğilimindedir. Bu üç durum gerçekleştiğinde piyasa sistemi gerçekleşmiş olur. Bunun yanında insan yaşadığı toplumda sefaleti ve yokluğu gördüğünde de merhamet ve acıma hisleri, öznel bencilliğini indirgeyici araçlar haline dönüştüğü söylenebilir.

Klasik Yaklaşımındaki ahlâksal amaç, insan üzerinde zorlayıcı baskılar olmaksızın işleyen bir toplum düzeninin olabirliğini ispatlamaktı (Tekeoğlu,1993:52). Artık Klasiklerle beraber, birey temelli yaklaşım, kendi çıkarını gözeten, birey ve onun diğer bireylerle ilişkisinde doğal uyumun kendiliğinden olacağını iddia etmiştir. Püriten ahlâkın, dinsel temalardan uzaklaştırılması yerine kapitalizmin içsel dürtülerini meşrulaştırmıştır (Savaş,1998:263). Marx’a göre bu durum, ekonominin ahlâkını bozmuş, insan emeğini sömürmüş ve yabancılaşmaya neden olmuştur (Weisskopf,1996:59).

18.yy’da, Mandeville, *Arıların Masalı* eserinde, ahlâkın pozitif dezavantajlara doğru kaymasını açıklar. Başarılı ticaretin temelinde, kişisel çıkar ve bencillik dürtüsünün olduğunu vurgular. Bu nedenle, ahlâksal ya da toplumsal ruhu, ticareti engelleyici unsurlar olarak görür. Modern işletme ahlâkında da benzer biçimde içten karşı geliş olmaktadır. Fransız düşünür Nicole, *Ahlâk Denemeleri* adlı eserinde “*bilgili bir kişisel çıkar peşinde koşma, merhamet dürtüsüyle yapılanlara benzer sonuçlar doğuracağını*” belirtmiştir. Ticaret yoluyla, yaşamın tüm ihtiyaçları karşılanabileceği ve merhametin müdahalesi ya da etkisinin olmayacağını söyler. Yani dini yasakladığı için

sadaka vermeyen kişi, barış, güven ve rahat içinde yaşayabilir (Savaş,1998:263).

Thomas Robert Malthus (1766-1834), dini kuralların insan davranışlarını sadece bireyin kendi mutluluğu için değil, aynı zamanda bütün toplumun mutluluğunu sağlayacak biçimde disiplinize etmek için gerekli olduğunu ifade etmiştir (SAVAŞ,1998:343). Bu yaklaşımı ile öznel ahlâk anlayışından nesnesele doğru yönelişi vurgular. Bu yönüyle de faydacı felsefe içeriğine daha yakındır. Fakat Malthus, nüfus problemi ilgili düşüncelerinde yaşadığı toplumun ahlâksal ilke ve birikimlerini zorlayacak önermelerde bulunmuştur. “*Essay On Population*”, adlı eserinde nüfusun kontrol altına alınmasına yönelik, ortalama hayat aralığını azaltacağını iddia ettiği ahlâksal değerler açısından son derece düşündürücü ve sert şu önermeleri sunmuştu; birincisi, *populasyona pozitif engeller*; savaş, salgınlar ve kıtlık, *doğum oranı ile populasyona engeller*; çocuk düşürme, çocuk öldürme ve fuhuş. Bu iki önerme uygulanacak olursa nüfus büyümesi kontrol altına alınacak ve düşecekti (Dome,1994:17). Malthus eserinin ikinci baskısında, nüfus artışını engelleyici bir önermede daha bulundu. Ahlâksal açıdan bir başka kısıtlamayı içeren bu önermesinde, evlilik müessesinin istenilen hedefe ulaşmayı engellediğini ifade eder. Bundan dolayı evliliklerin geciktirilmesinin doğum oranlarını yavaşlatacağını söyler (SAVAŞ,1998:348). Gene Ona göre, “*Toplumun aşağı tabakasının yaşam şartlarını iyileştirmek isteyenlerin amacı, emek fiyatı ile yiyecek fiyatları arasındaki nispi oranı yükseltmek ve böylece emek sahibinin yaşam için gerekli şeylerin ve konforun daha büyük kısmına kumanda etmesini sağlamak olmalıdır.*” (Savaş,1998:349). Yani nüfusun asgari geçim seviyesine kadar artmasına engel olmayla, alt gelir grubunun yaşam şartlarının iyileşebileceğini söyler.

İktisat disiplininin ahlâk felsefesinden kopuşu David Ricardo (1772-1883) ile başlar. Ricardo'nun yaptığı analizlerde dedüktif metodu uygulaması ve soyutlama tekniğini kullanması O'nu ahlâksal unsurların iktisadi faaliyetler üzerindeki etkilerini incelemekten uzaklaştırmıştır. Ahlâksal değer yargılarının, kullandığı analizlerde varolmaması, iktisadi gerçek dünyadan uzak soyut yorumlamasına neden olmuştur. Bu kopuş, iktisat ve ahlâk felsefesinin artık tamamen ayrılacağı yeni iktisat anlayışına yönelimin başlangıcıdır.

J.Bentham'la beraber zevk ve mutluluk kavramları iktisatta, bağımsız bir ahlâk felsefesinin temelini ve inanç sistemini getirmiştir (Weisskopf,1996:60). Mutluluğu yaşadığı toplumun ahlâksal kurallarının gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır. Bireysel dürtülerle hareket eden faydacı görüş, Liberalizme ayrı bir önem göstermiştir. Bu doğrultuda devletin iktisadi hayattaki yerinin sınırlandırılması ya da kaldırılmasını istiyorlardı. Çünkü bireyin iktisadi davranışlarını yönlendiren bencil ahlâksal dürtüler nihayetinde bütün toplumun yararına olacaktı. Bentham, kıymetin faydadan doğduğunu savunur.

Marjinal faydacı yaklaşımdan John Bates Clark (1847-1938), *Servetin Bölüşümü*, adlı kitabında, gelir dağılımını, doğal yasaları her türlü değişkenlikten uzak, statik şartlarda geçerli olan yasalar olarak görmüştür. Bu

yasalar sorunsuz işlerse “*her üretim faktörüne bu faktörün yarattığı zenginliği verecektir.*” Bu ifadesi, O’nun, fonksiyonel gelir dağılımı anlayışını net bir şekilde ahlâk alanı içine yerleştirmiştir. Çünkü, eğer birey kendisinin ya da sahip olduklarına eşdeğer gelir elde ederse bireyler arasında çatışma olmayacaktır. Eğer birey, kendi üretiminin tümüne sahip değilse *kurumsal hırsızlık* var demektir. Bu da toplum huzurunu bozarak çatışma doğurur (SAVAŞ,1998: 263).

Faydacıların, ahlâkı, mutluluk için bir araç olduğunu düşünmelerine karşın, kadim unsur olarak görmemektedirler. Genelde Faydacı felsefede zevk, mutluluk, dinsel inançlar, erdemler ve ahlâksal sınırlamalar birbirleriyle özdeşleştirilmiştir. Böylece bireyin içgüdüsel duyum hedefleri ile toplumsal değerler de özdeşleştirilmiştir (Weisskopf,1996:63).

Bir relativist olan Protagoras (M.Ö.480-411), modern ekonomi teorisine önemli bir elementlerinden birisi olan hedonist (hazcı-faydacı) ölçümlerin değer oluşturduğunu önceden tahmin edebilmiştir. İnsanlar arasında büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıkların temelinde insan mantığı ve maddenin karşılıklı etkileşimleri yatmaktadır. Doğal olarak bunlar bireyler arasında algılama farklılıklarını doğurmaktadır (Ekelund vd.,1990: 19).

Çünkü insan psikolojisi, insanı şu üç durumla analiz eder; *birincisi*, sürekli bilgi arayan ve edinen, *ikincisi*, öfkelenen ve sabırsız içinde olan, *diğeri de* isteyen, acıkan ve fayda arayan varlıktır. Bu bağlamda, servet ve refah isteyen yönümüz gibi bütün bu faktörler zevk ve tatmin kavramlarına ulaşmamızı sağlar.

3.4. Ortodoks Okul ve Heterodoks İktisat Ayrılışının Etkisi

İngiliz düşünürlerin dahil olduğu Klasik ya da Ortodoks Okul olarak tanımlanan görüşte dar kalıplı ve ahlâksal değerlerin içerilmediği dedüktif yani tümdengelimci yöntem vardı. Onlar ekonominin gerçeklerinden bahsederler. Ekonomi, iyi ve kötüyü içermez. Bu durum ancak ahlâkçıları ilgilendirir. Bu yaklaşıma karşı olarak 19.yy ortalarında, Alman Tarihçi Okulu, Ortodoks Okulun dar kalıplı ahlâksal değer içermeyen dedüktif yöntemi eleştirmişlerdir. Onlara göre, endüktif yöntemi ve ahlâkın içerilmesini savunmuşlardır. Böylece, kendi bilimlerini, tarih, ekonomik gerçekler ve ahlâksal değerleriyle yeni nesil ekonomistlerine temel oluşturmaya çalışmışlardır (www.new...,2002). Alman Tarihçi Okulun İngiltere'deki savunucusu Cliffe Leslie, “*Politik Ekonomi Denemeleri*” adlı eserinde, politik ekonominin, doğal yasa ve evrensel değişmez gerçeklerden ziyade belli tarihi sonuçlara sahip, spekülasyonlar ve doktrinlerden oluştuğunu söyleyerek Ricardo' nun, doğal kıymet, doğal ücret ve doğal karlar savları doğruluğu araştırılmamış varsayımsal içeriğe sahip dedüktif yaklaşımını eleştirmiştir. Ortodoks, apriori veya dedüktif yöntem, gerçeklerin göz ardı edilmesine neden olduğundan yanıltıcı olduğunu ileri sürmüştür (SAVAŞ,1998:515).

Bunlara karşın Neville Keynes, hem dedüktif hem de endüktif yöntemlerin pratik iktisadi hayatta kullanılması gerektiğini savunmuş ve bütünleştirici yol oluşturmaya çalışmıştır. Aynı zamanda, klasik iktisatçıların politik ekonomiyi, sadece bilim olarak algıladıklarını, bu nedenle sanat ya da ahlâk teorisinin bir dalı olarak görmediklerini söylemiştir. Ahlâksal değer yargılarının iktisat üzerindeki etkilerine değinmemelerini bir eksiklik olarak görmüştür. Robert Owen (1771-1858), özgeci (alturistik) yaklaşımın üstünlüğüne inanmıştı. İnsan kendi mutluluğunu ancak etrafındaki insanların mutluluğuna katkıda bulunduğu sürece artırabilir. Bu nedenle de Klasik Teorinin temelini oluşturan, kişisel çıkarların gözetilmesi ilkesi ona göre bütün kötülüklerin kaynağıdır. Eğer kişisel çıkar başkalarına zarar vererek savunulursa toplumsal kargaşa çıkar (Savaş,1998:431). Sosyalist öğretilerde, bireylerin toplumsal ahlâka uyması zorunluluğu bu şekilde vurgulanmıştır. Eğer birey kendi dürtülerinden sıyrılarak başkalarının iyiliği için çaba harcarsa toplumla uzlaşır. Aslında o çaba, aynı zamanda bireyin kendi mutluluğudur. Prudhon (1809-1865), olayı biraz daha somutlaştırarak mülkiyet sahiplerini hırsız olarak görmüştür. Bu anlamdaki mülkiyet bir bakıma emeğin sömürsü iken arzuladığı mülkiyet ise emeğin karşılığıdır. Bu durumda toplumsal ahlâk mülkiyetin alanını daraltırken mülkiyet özgürlüğüne dokunmamalıydı. Kurumcu Yaklaşımın önde gelen isimlerinden Thorstein Bunde Veblen (1857-1929), Ortodoks Doktrini, teolojik önyargılarla bezenmiş olmasının iktisadi diğer bilimler karşısında geri kalmasına neden olmakla eleştirmiştir. Ortodoks Teori, psikoloji, sosyoloji ve antropolojideki değişimleri dikkate almamıştır. Bu nedenle de bilimsel içerikten uzak model oluşturmaya neden olmuştur. Sabit insan davranış özelliklerine *içgüdü* olarak adlandırılan Veblen, dört içgüdü tanımlar; ana-baba içgüdü, ustalık içgüdü, boş merak içgüdü ve açgözlülük iç güdüsü. Bunlardan açgözlülük içgüdü, insanı kendi çıkarlarını düşünmeye yönlendirdiğinden toplum için zararlı olacağını ifade etmiştir. “*Aylak Sınıfın Teorisi*”, adlı eserinde üst gelir gruplarını ilkel dönem insanların yağmacılara paye vererek onları el üstünde tutmalarına benzeterek bu törensel zihniyetle eşleştirmiştir. Artık, Onun için yüksek gelir grupları, insanların kanını emen ve düzen bozan soygunculardı (Savaş,1998:654-55). Kurumcu gelenekten olan Wesley Clair Mitchell (1874–1948), Ortodoks Teori'nin zevk-acı ilişkisine dayalı hedonizmi reddetmiş, aynı zamanda Veblen'in içgüdülere dayalı görüşlerini de benimsemiyordu. Onun için önemli olan birey davranışlarının deneysel yöntemlerle analiz edilmesiydi. Bu nedenle birey davranışları salt zevk-acı ikilemiyle sınırlandırılmamalıydı. Bir başka deyişle, Kurumcu Yaklaşım, faydacı felsefe tarafından savunulan, psikolojik fayda-zahmet(çaba) analizini reddetmişlerdir. Bazıları davranış kalıplarında Freud tipi kuralların benimsenmesi gerektiğini önermişlerdir. Ayrıca, Ortodoks Teori'nin iktisadi yaşamda bir uyum olduğu görüşüne karşı çıkılmakta, bunun yerine egemen gücün çıkarlar arası çatışma olduğunu vurgulamışlardır. 20.yy iktisatçılarından Lionel Robbins, iktisadi, “*insan davranışlarını, amaçlar ve alternatif kullanımlara sahip kıt kaynaklar arasındaki bir ilişki*” olarak inceler (Savaş,1998:636-648). Anlaşılacağı üzere

Robbins, dolaylı olarak insan davranışlarına yön veren psikolojik ahlâk yansımalarını kabul etmiştir..

3.5. Milenyum İktisadında Ahlâkın Evrenselleşmesine Doğru

Milenyuma geçişle birlikte siyasal, ekonomik, sosyal ve hukuk alanlarında dünyanın kaderi yeni baştan oluşmaya başladığı günümüzde, değişimin beklide en etkin faktörü, dünyayı saran küreselleşme hareketleridir. Küreselleşme ile beraber birçok kavramın içeriği değişmeye başladı. Dünya tarihinin hemen hemen hiçbir döneminde yaşanmamış uluslararası birleşme ve yakınlaşmalar ivme kazanmıştır.

Elbette bu tabloda iktisat ve ahlâk etkileşimi de ister istemez farklı boyut kazanmıştır. Özellikle piyasa ekonomisinin dünyayı sarması ve yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması etkileşimin yeniden yorumlanmasını gerektirmiştir. İktisadi faaliyetlerde geçmiş dönemlere ait meşru ilişkiler vitrini de değişmiştir. Uluslar arasında dil, din ve etnik köken anlayışı göz ardı olmaya başlamıştır. Uluslararası yakınlaşmalar ve etkileşimler, ulusların kendilerine özgü kültür ve ahlâki değerlerinin değişmesine yol açmaya başlamıştır. Artık insanlar fiziksel olarak yüz yüze gelmeden piyasalar oluşturmaya başlamışlardır. Özellikle internet kullanımının yaygınlaşması ve yeni software yazılımlarının alım-satım, finansman ve asimetrik bilgi akışı alanlarında sağladıkları yenilikler uluslararası etkileşim ve değişimi meydana getirmiştir. Artık insanlar internet bağlantısının diğer tarafındaki kişilerin ahlaki değer yargılarını bilmesine gerek kalmadan ticaret yapmaya başlamışlardır. Bu ve bu gibi yenilikler ahlâk normlarının evrenselleşmesi için uygun ortamlar oluşturmuştur (Demir,2002:10).

Aslında ahlâk normları, toplumun kendi içindeki ilişkilerinde bir bakıma gayri resmi (yazılı olmayan) hukuk kuralı şeklinde işleve sahiptir. Çünkü birey yapacağı faaliyetleri toplumun ahlâki yaptırımından kaynaklanan meşruluk ölçüsünde gerçekleştiriyordu. Buda kendiliğinden kontrol sistemini oluşturuyordu. Artık bu ilişki ortadan kalkmış ve yapılan faaliyet bireyin kendi vicdanı ölçüsünde şekillenmeye başlamıştır. Bu yolla birey kendi vicdan muhasebesinde ve nihai kararında bir anlamda sınırsız özgürlükle karşılaşmıştır.

İktisadi ilişkilerde, mevcut ahlâki doğruluk ve davranış biçimleri küreselleşme nedeniyle yargılanır hale gelmiştir. Bu yargılama sonucunda iyi kabul edilen bir çok şey kötü, kötü kabul edilen birçok şey de iyi normlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ahlâkı kendi boyutunda değerlendiren dinsel öğelerde bu değişimden etkilenmiştir. Bütün bu anlatım şu yargıyı doğurmuştur: diğer alanlarla birlikte iktisadi alanda da piyasa ekonomisinin etkisiyle ahlâk normlarının evrenselleşerek uluslar üstü yapıya dönüştüğü, varlığı yadsınamaz bir gerçek olmuştur.

Genel Değerlendirme

Ahlâk, sadece dinsel temalarla bezenmiş ilkelerden oluşmamaktadır. İnsan hiçbir inanç sisteminde olmasa dahi kendi içinden gelen, yapısında olan birtakım ahlâksal dürtüler, doğru ve yanlışın ölçüsünü onun içsel değerlerine göre şekillendirmiştir. Benzer bağlamda insan kendini yaşadığı toplumdan soyutlamaya çalışsa bile, nesiller arası aktarılan ahlâksal değerler ve düşüncesinde şekillenen pozitif–negatif ayrımlar onun kendine özgün bazı ahlâksal değerlere ulaşmasına engel teşkil etmez. Bu yolla doğan öznel ahlâksal değerler soyutlamanın varolmadığı gerçeklikte nesnel değere yönelişi doğuracaktır. Fakat bazı görüşlerde ise nesnel ahlâksal değerden öznel değerlere doğru geçiş olacağı da vurgulanmıştır.

Geçtiğimiz yüzyılda da, iktisat disiplininde ahlâksal görecelik varlığını insanların tüketim kalıpları ile bu kalıpları yönlendiren uygulamalarla sürdürmektedir. Bir tüketim çılgınlığı içinde neyin toplumsal ahlâka uyduğunun neyin uymadığının anlamı artık eski dönemlerden büyük farklılıklar içermektedir. İktisatçılar bu noktada Öznel ahlâk mı? Nesnel ahlâk mı? Paradoksunun içine düşmüştür. Belki de bu paradoksal durum tartışıldıkça ve sorular yanıtlarını buldukça, günümüz dünyasında yaşanan bunalımlar ekonomisi kendine çıkış yolu bulacaktır. Fakat bu arayış ve çıkış yolu yakın zamanda ortaya çıkmayacak gibidir. Çünkü son yıllarda iktisat biliminde yaşanan tartışmalar ve ortaya konan eserler ahlâksal içerikten yoksundur. Çıkış noktaları ekonometri ve matematik olarak şekillenen iktisat anlayışı, birey ya da toplumun ahlâk anlayışından yoksun gelişmektedir. Salt veri ve soyut matematiksel çıkarımlarla ortaya konan öngörüler iktisatta mekanik ve sanal sonuçlar bulmadan öteye gitmeyebilir. Bu görüş iktisatta ekonometrik ve matematiksel çıkarımların reddi anlamında algılanmamalıdır. Fakat toplumları oluşturan bireylerin, dolayısıyla toplumun ahlâk temeli, bu temelle şekillenen davranış ve düşünüş kalıpları, ampirik uygulamalarda içerildikçe sanaldan gerçek dünya yönelen iktisat anlayışından çıkış yolu ortaya konabilir. Aslında üzerinde durulduğunda ekonometri ve matematik ile ahlâk felsefesinin harmanlanması oldukça zor görünmektedir. Fakat biz iktisatçılar düşünce ve tartışmalarımızı bu zorluklar üzerinde yoğunlaştırdığımız sürece somut adımlar atılmış olacaktır. Elbette bir gün birbirlerinden bağımsız görünen bu uç noktalar örtüşecektir. Belki bu yepyeni bir iktisat anlayışın çıkış noktası olacaktır.

Gerçekte iktisat, teoriler, yöntemler ve denklemler dizini değil, ortaya çıktığı toplumun yaşam felsefesini ve buna bağlı değerlerini açığa çıkaran yorumlar, yansımalar bütünüdür. Bundan dolayı bir toplumun yaşadığı iktisadi bunalımın nedenleri ve çözümleri o toplumun içinde aranmalıdır. Eğer çözüm yolu ütopye çıkarımlara doğru kaymaya başlamış ise uygulanan iktisat politika ve önermeleri o toplumun kendi dinamiklerini yansıtmıyor anlamına gelmektedir. Bu durumda, yukarıda bahsedilen mekanizma ve felsefenin bütünleştirilmesi gerçekten bir anlam ifade etmeye başlayacaktır. Aslında burada yeni bir kavram gibi algılsa dahi kültürel ahlâk kavramı devreye

girmektedir. Kültürel ahlâkı ithal ahlâksal eylemlerle dejenere olmuş toplumlara bakıldığında iktisadi bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Çünkü bu toplumlarda özgüven sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorun iktisadi bunalımlara karşı o toplumların çözüm üretme yeteneğini körelterek ithal yardımlara bağımlı hale gelmelerine neden olmaktadır. Aslında olaya genel olarak bakıldığında kültürel ahlâkı dejenere olmuş toplumlarda şu durum vardır. Toplum, özgüven eksikliğinden dolayı kendi kültürel ahlâkını, ahlâk felsefesinden yoksun gibi görmekte ve diğer toplumlardan yapısına uymayan, içeriği farklı ahlâk anlayışı ithal etme yoluna gitmektedir. Gelecekte de bu durum toplumda çeşitli ahlâksal çatışmaların doğmasına ve geçmişten gelen düzenin bozulmasına yol açmaktadır. İşte böyle sağlıklı bir toplum, yaşadığı iktisadi sorunlar karşısında çaresiz kalmaktadır rra

Son bir değerlendirme daha yapacak olursak; Anlaşıldığı üzere iktisat ve ahlâk felsefesi ile onu eylemsel yönü olan etik birbirinden tamamen ayrılamamaktadır. Bu bağlamda iktisadın, ahlâk ve etik kavramlarını içerdiği yeni bir kavram tanımlamamız gereği doğmaktadır. Bu kavramın yeni olmasının nedeni, iktisat literatüründe doğrudan böyle bir kavramın net biçimde ortaya konmamasıdır. Nihayetinde bu “*İktisadın Etiği*” kavramıdır. Uzun bir tarifle iktisadın etiği, bireyin (dolayısıyla toplumun) ahlâksal davranışlarının iktisadın yöntemleriyle içselleştirilmesi, iktisadi hürriyet ve meşru tercihlerinin gözetilmesi, makul olmayan veya mecburiyetten kaynaklanan iktisadi ilişkileri sorgulaması, iktisadi amaçlarıyla araçları arasında bağıntının kurulması, kaynak dağılımında haklarının korunması ile ilgili olarak genel kabul görmüş ahlâksal ilkelerin iktisadi eylemlere uyarlama ve uygulanma sorumluluğudur.

Kaynakça

- AKAT, A. S. (1980), **İktisadi Analiz**, Elo-elektronik Ofset, İstanbul.
- BARRY, N. (1996), "Piyasa, Ahlâk, Din ve Devlet", *Liberal Düşünce Dergisi*, C.1, S.4,
- DEMİR, Ö. (2002), "Piyasa Ekonomisi ve Ahlâk", *Piyasa Dergisi*, Yaz.
- DOMÉ, T.(1994), **History of Economic Theory**, Edward Elgar Publsh.,
- DULUPÇU, M.A. (1998), "Modernizm İktisat Retorik ve Metafor Üzerine Post-Epistemolojik Bir Deneme" *Süleyman Demirel Üniv.İ.İ.B.F. Dergisi*, S.3(Güz).
- EKELUND, R. and HEBERT, F. R. (1990), **A History of Economic Theory and Method**, McGraw-Hill Publ., Third Edt.
- HAMİTOĞULLARI, B. (1984), **İktisadi Sistemlerin Temelleri; Strüktürlerin Dinamiğinden Sistemlerin Diyalektiğine**, Ankara Üniv. S.B.F. Yayını, N.539, Ankara.
- HEATON, H. (1995), **Avrupa İktisat Tarihi: İlk Çağdan Sanayi Devrimine Kadar**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi.
- KAZGAN, G. (1989), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitapevi, İstanbul,

- REDMAN, A. D. (1997), **The Rise of The Political Economy As a Science; Methodology and The Classical Economist**, MIT.
- ROBINSON, J. (1984), **İktisat Felsefesi**, çev. Vural SAVAŞ, Marmara Üniv. İ.İ.B.F. yayını, N.366, İstanbul.
- ROTHSCHILD, W. K. (1993), **Ethics and Economic Theory**, Edward Elgar Pub., England.
- SAVAŞ, F. V. (1998) **İktisatın Tarihi**, Avcıol Basım, II. Baskı, İstanbul.
- TEKEOĞLU, M. (1993), **İktisadi Düşünceler Tarihi**, I.Baskı, Ç.Ü. Basımevi, Adana.
- WEISSKOPF W. A. (1996), **Yabancılaşma ve İktisat**, (çev. Çağtay KOÇ v.d.), Anahtar Kitaplar, Eylül, İstanbul.
- YALÇIN, A. (1983), **İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi**, Ankara Üniv. S.B.F. Yayını, II.Baskı, Ankara.
- YARDIMLI, A. (2004) "Aydınlanma ve Romantizm: Olgular ve Kavramlar", <http://www.egitim.aku.edu.tr/yardim2.htm> (12.06.2004).

WEB KAYNAKÇA

- http://www.felsefeci.8k.com/3BilimFelsefesi/3_c.html (12.06.2005)
- http://www.ain.netteyim.net/felsefe_ders_notlari.htm (12.10.2005)
- http://www.felsefe.4t.com/felsefe_ahlak.htm (12.10.2004)
- <http://www.newadvent.org/cathen/05556a.htm> (10.08.2005)